

DİN FELSEFESİ BAKIMINDAN SIGMUND FREUD'DA BİLİM VE DİN I: BİLİMSEL GÖRÜŞLERİ, ÖZGÜNLÜĞÜ VE BİLİM PERSPEKTİFİNDEN BİLİM-DİN İLİŞKİSİ

SCIENCE AND RELIGION IN SIGMUND FREUD IN TERMS OF THE PHILOSOPHY OF RELIGION I: HIS SCIENTIFIC VIEWS, ORIGINALITY AND SCIENCE-RELIGION RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF SCIENCE

FATMA YÜCE

[Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
Faculty Member, PhD., Sinop University Faculty of Divinity,
Department of Philosophy of Religion,
fyuce@sinop.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-8168-5982>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26 Eylül/September 2020 *Kabul Tarihi / Accepted:* 8 Kasım/November 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2020 *Yayın Sezonu / Pub Date Season:*
Aralık/December

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 49 *Sayfa / Pages:* 143-176

Atıf/Cite as: Yüce, Fatma. “Din Felsefesi Bakımından Sigmund Freud'da Bilim ve Din I: Bilimsel Görüşleri, Özgünlüğü ve Bilim Perspektifinden Bilim-Din İlişkisi-Science and Religion in Sigmund Freud in Terms of The Philosophy of Religion I: His Scientific Views, Originality and Scienc Religion Relations from The Perspective of Science”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 49 (Aralık-December 2020): 143-176. <https://doi.org/10.17120/omuifd.800426>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Din Felsefesi Bakımından Sigmund Freud'da Bilim ve Din I: Bilimsel Görüşleri, Özgünlüğü ve Bilim Perspektifinden Bilim-Din İlişkisi

Öz: Bilim ve din arasındaki ilişki din felsefesinin en önemli konularından biridir. Freud bilim ve din görüşleri bakımından din felsefesi için önemli bir bilim insanıdır. Bu çalışmada Freud'da bilim-din ilişkisi, din felsefesi disiplininin kapsamında bilim perspektifinden tartışılmıştır. Öncelikle Freud'un bilimsel görüşleri ve özgünlüğü ele alınmış; daha sonra Freud'un bilimsel görüşlerinden hareketle bilim-din ilişkisinde hangi yaklaşımı benimsediği sorgulanmıştır. Freud'un bilimsel görüşlerinin psikanaliz ve bilinçaltı gibi çok önemli bilimsel başarılarla sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada Freud'un bilimsel görüşlerinin bazı eksiklerinin olduğu ve zannedildiği kadar özgün olmadığı tespit edilmiştir. Freud'un, bilimsel görüşlerini eleştirilere karşı korumak için bilim ve din arasındaki ilişkide bağımsızlıktan yanaymış izlenimi veren ifadeleri dile getirmiş olması dikkat çekicidir. Bu ifadelere rağmen Freud bilim ve dini karşı karşıya getirdiği için tam bir çatışma taraftarıdır. Freud'un bilim ve din arasında ön gördüğü çatışma yaklaşımı, bilimsel görüşlerinin bir sonucu değildir; aksine onun ateist, materyalist ve natüralist felsefesinin bir sonucudur. Bilinçli alanı etkileyen bilinçsiz bir alanı olumlayan Freud'un bilimsel görüşleri, Freud'a rağmen dinle uyumludur. Netice itibariyle denilebilir ki, Freud'un bilimsel görüşleri değil, kendisi dinle çatışmaktadır. İdeolojik girdilerden ve kişisel ön yargılardan bağımsız Freud'un bilimsel görüşleri ile din arasında uyum olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Din Felsefesi, Bilim, Sigmund Freud, Çatışma, Bağımsızlık, Uyum.

Science and Religion in Sigmund Freud in Terms of The Philosophy of Religion I: His Scientific Views, Originality and The Relationship Between Science and Religion from The Perspective of Science

Abstract: The relationship between science and religion is one of the most important issues in the philosophy of religion. Freud is an important scientist for the philosophy of religion due to his views related to science and religion. In this study the relationship between science and religion in Freud is discussed from the perspective of science within the scope of the philosophy of religion. At first, Freud's scientific views and originality has been analysed, then it has been discussed which approach in the relationship between science and religion Freud affirmed. It is known that Freud's scientific views have very important scientific achievements such as psychoanal-

ysis and the subconscious. However, in this study it has been determined that Freud's scientific views have some deficiencies and is not as original as it is supposed. It is remarkable that Freud expressed some statements as if he was in favor of independence in the relationship between science and religion to preserve his scientific views against criticism. Despite these statements, Freud is a defender of conflict in the relationship between science and religion because he brought science and religion against each other. Freud's approach of conflict between science and religion is not a result of his scientific views; but it is the result of his atheist, materialist and naturalist philosophy. Despite Freud, Freud's scientific views, which affirms the unconscious that affects the conscious field, are compatible with religion. In Conclusion, it is deduced that not Freud's scientific views but Freud, himself, is in conflict with religion. It may be said that religion is compatible with Freud's scientific views without his ideological inputs and personal prejudices.

Keywords: Philosophy of Religion, Science, Sigmund Freud, Conflict, Independence, Compatibility.

Giriş

Bilim ve din arasındaki ilişki din felsefesinin en önemli konularından biridir. Bilim ve din arasında olumsuz ilişki, ilişkisizlik ve olumlu ilişkiyi temsil eden temelde çatışma (conflict), bağımsızlık (independence) ve uyum ya da uyumluluk (compatibility) olmak üzere üç yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bu üç yaklaşımdan uyum ikiye ayrılarak çatışma (conflict), bağımsızlık (independence), diyalog (dialog) ve entegrasyon (integration) olmak üzere dörtlü bir tipoloji geliştirilmiştir.¹ Yaygın olarak kullanılan bu dörtlü tipolojinin çatışma, ayrışma, uyuşma ve dinleşme (İslamileşme) gibi farklı versiyonları da önerilmiştir.² Çatışma yaklaşımına göre bilim ve din arasında ortak hakimiyet alanlarında tekellik iddiasından dolayı bir kavga ve anlaşmazlık bulunmaktadır. Bu yaklaşım kapsamında bilim ve din birbirlerine zararlı ve birbirleriyle sürekli kavgalı olarak algılanmaktadır. Alego-

¹ Ian G Barbour, *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers or Partners?* (New York: HarperCollins Publishers, 2000); Ian G Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, çev. Mübariz Camal ve Nebi Mehdi (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004).

² Bilim-din ilişkisinde aynı yaklaşımı temsil eden farklı isimlendirmeler görülmektedir. Bk. Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 111-143.

rik bir ifadeyle bu yaklaşımda bilim ve din düşman rakiplerdir. Bu kategori bilim cephesinin aşırılığını temsil eden bilimcileri ve din cephesinin aşırılığını temsil eden dincileri savaş retorikğine sürüklemektedir. Natürallizm, materyalizm ve ateizm yaklaşımın bilimciler cenahını oluştururken; gelenekselcilik, konservatizm ve fundamentalizm (dini literalizm) dinciler cenahını oluşturmaktadır.³

Bağımsızlık yaklaşımı, bilim ve dinin farklı alanlarının ve yönlemlerinin olduğunu, aralarındaki mesafe dolayısıyla da olumlu ya da olumsuz herhangi bir şekilde karşılaşmalarının imkansız olduğunu iddia eder. Bu yaklaşım kapsamında bilim ve din birbirinden ayrışır ve birbirleriyle ilişkisizdir. Alegorik bir ifadeyle bu yaklaşımda bilim ve din bağımsız yabancılardır. Uyum yaklaşımının diyalog taraftarları, ayrışmacılar gibi din ve bilimin farklılıklarına değil benzerliklerine odaklanarak bilim ve dinin arasında yapısal bir ilişkinin varlığından bahsederler, bunun yanı sıra entegrasyon taraftarları bu ilişkiyi bilim tandanslı doğal teoloji, din tandanslı doğa teolojisinde olduğu gibi yapısal bir birliğe dönüştürürler. Uyum yaklaşımı kapsamında bilim ve din birbirleriyle uzlaşır ve birbirlerine faydalıdır. Alegorik bir ifadeyle bu yaklaşımda bilim ve din dost partnerlerdir.⁴

Modern dönemde akıl merkeze alınmış, Tanrı ve dinin konumu sorguya açılmıştır. Bu sorgulamadaki aşırı akıl vurgusu bilim ile din arasında asıl olan uyum yaklaşımını zamanla çatışma yaklaşımına çevirmiştir. Modern dönem düşünürleri modern bilimlerden hareketle çatışma yaklaşımını desteklemeye çalışmıştır. Modern dönem düşünürlerinden Freud psikanalitik ateist, bilimsel materyalist ve natüralist kimliğiyle, bilim-din ilişkisinde çatışmacı yaklaşımın psikoloji bilimi temsilcisi olarak görülmektedir. Freud'un bilimsel görüşlerinden beslenen bazı ifadeleri onun ayrışmacı olduğunu düşündürse de dini konulardaki görüşleri onun tam bir çatışmacı olduğunu göster-

³ Barbour, *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers or Partners?*, 2, 7-17; Barbour, *Bilim ve din*, 20, 27-38.

⁴ Barbour, *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers or Partners?*, 2-6, 17-38; Barbour, *Bilim ve din*, 20-25, 39-63.

mektedir. Freud'un dinle çatışmasına mukabil, bilimsel görüşlerinin ideolojik boyutunun temizlenmesinden sonra uyuşmacı yaklaşıma destek verdiği düşünülebilir. Freud'un bilimsel görüşlerinden hareketle bilim-din ilişkisindeki konumunu tespit etmek kolay değildir. Bununla birlikte Freud, bilim ile din ilişkisinde çatışmacı yaklaşım adına akla gereğinden fazla önem veren bilim adamlarının bilimde yaptıklarını (mesela Darwin'in biyolojide yaptığını) kendisinin psikolojide yaptığını belirterek⁵ çatışmacı olduğunu olumlamıştır.

Freud'un bilimsel görüşleri psikoloji tandanslı olduğu için ve Freud'un iddiasına göre çok az felsefe barındırdığı için genellikle bu görüşlerin dinle ilişkisi din psikolojisi disiplini ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise Freud'un bilimsel görüşlerinin insanın dini davranışlarındaki kökenine odaklanmak yerine, bu görüşlerin din felsefesinin en önemli konularından biri olan bilim-din ilişkisindeki belirleyiciliği incelendiği için ve Freud'un iddiasının aksine bilimsel görüşlerinin felsefi arka planı olduğu için konu din felsefesi disiplini kapsamında ele alınacaktır. Bilim ve din arasındaki ilişki incelenirken, bilim öncelikle söze bilimden başlanırsa bilim-din ilişkisi kavramının tercih edilmesi uygundur.⁶ Bu çalışmada bilim-din ilişkisi Freud'un bilimsel görüşlerinden hareketle ele alındığı için bilim ve din arasındaki ilişki incelenirken bilim-din ilişkisi kavramı tercih edilmiştir. Bu çalışmada Freud'un psikiyatri ve psikoloji alanındaki psikanaliz ve bilinçaltı gibi önemli bilimsel yenilikleri içeren bilimsel görüşlerinin zannedildiği gibi özgün olup olmadığı ve bilim ile dinin çatışmasının zeminini oluşturup oluşturmadığı incelenecektir. Ayrıca Freud'un bilim-din ilişkisinde bilimsel görüşlerinden hareketle hangi yaklaşımı benimseydiği sorgulanacaktır. Çalışmanın kapsamı Freud'un bilimsel görüşlerinin bilim-din ilişkisindeki yeri ile sınırlandırıldığı için Freud'un din

⁵ Sigmund Freud, *Die Zukunft einer Illusion* (Lepzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1928), 57; Sigmund Freud, *The Future of an Illusion*, ed. James Strachey, çev. W. D. Robson-Scott (New York: Doubleday & Company, 1961), 57-58; Sigmund Freud, "Bir Yarılsamamın Geleceği", içinde *Uygarlık, Din ve Toplum*, çev. Selçuk Budak, 4. Baskı (Ankara: Öteki Yayınevi, 1999), 213-14.

⁶ Metin Yasa, *Din Felsefesi: Soru, Sorgu, Sonuç* (Ankara: Elis Yayınları, 2016), 139.

görüşleri, onların arka planı ve bilimsel görüşlerinin din görüşlerine yansımaları başka bir çalışmaya bırakılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde Freud'un bilimsel görüşleri ve özgünlüğü ele alınacak; ikinci bölümünde ise Freud'un bilimsel görüşlerinin değerlendirilmesi yapıldıktan sonra Freud'un bilim-din ilişkisinde hangi yaklaşımı desteklediği sorgulanacaktır.

1. Freud'un Bilimsel Görüşleri ve Bilimsel Görüşlerinin Özgünlüğü Problemi

Freud, fizyolog, doktor, psikiyatrist, filozof ve psikolog olarak varlık göstermiştir. Bu bakımdan Freud'un çok yönlü bir bilim insanı olduğu söylenebilir. Freud önceleri zooloji, kimya, tıp, fizyoloji, histoloji, anatomi, patoloji, nöroloji, nöropatoloji alanlarına ilgi duymuş ve bu alanlarda çalışmıştır; daha sonra psikiyatri ve psikoloji alanlarına yönelmiştir. Freud'un psikiyatri ve psikoloji alanında elde ettiği verileri, sonuçları ve bilgileri dini açıklamak üzere kullanması dolayısıyla din psikolojisi ve din felsefesi sahaları için de önemli bir isim olduğu söylenebilir.⁷ Freud'un görüşlerinin ahlak, din, sosyal bilimler gibi birçok alanda geniş çaplı bir yankısının olmasında, her ne kadar Freud reddetse de felsefe bilimine vukufiyetinin etkisi olduğu düşünülebilir. Bilimin birçok alanıyla ilgilenen Freud, kendini bulduğu ve anlamlandırdığı bilimi psikoloji olarak ifade etmektedir. Psikoloji ile ilgilenmeyi varoluşsal bir mesele olarak sunan Freud, bu saha içerisinde birçok yeniliğe imzasını atmıştır.

Freud'un bilimsel kişiliğinde ve zihin dünyasında etkin olan birçok düşünür bulunmaktadır. Evrim doktrinini ortaya atarak insanı, diğer hayvanlar arasından (sadece onlara göre daha kompleks) bir hayvan olarak doğanın bir parçası sayan biyolog Charles Darwin (1809-1882) ile aklın bilimsel olarak incelenip sayısal bir şekilde hesap-

⁷ Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, c. I (New York: Basic Books, 1953), 36-327; Calvin S. Hall, *Freudyen Psikolojiye Giriş*, çev. Ersan Devrim (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 24; Ali Köse, *Freud ve Din* (İstanbul: İz yayıncılık, 2000), 21-22; James Strachey, "Sigmund Freud: Yaşamı ve Görüşleri", içinde *Uygurluk, Din ve Toplum*, çev. Selçuk Budak, 4. Baskı (Ankara: Öteki Yayınevi, 1999), 9-26.

lanabileceğini savunan ve psikoloji biliminin temellerini atan psikolog Gustav Fechner (1801-1887), Freud'un entelektüel gelişiminde, dolayısıyla bilim ve din sahalarındaki düşüncelerinde etkili olmuştur. Darwin'le birlikte insan, bilimsel çalışmanın bir nesnesi haline gelirken, Fechner'le birlikte psikoloji diğer doğal bilimler arasında yerini almıştı.⁸ Biri biyoloji diğeri psikoloji biliminin önemli isimlerinden olan bu iki düşünür Freud'un bilimsel görüşlerinde etkili olmuştur.

Freud, tüm bilimsel birikimini kullanarak, kişiliğin içinde yer alan enerjinin çevrimlerini ve yön değiştirmesini inceleyen dinamik bir psikoloji oluşturmuştur.⁹ Modern dünyada Freud, oluşturduğu dinamik psikoloji içerisinde kullandığı psikanaliz yöntemiyle tanınmıştır. Freud psikanalizin kurucusu ve bilinçaltının kaşifi olarak ünlenmiştir. Peki Freud'un bu ünü hak edilmiş bir ün müdür? Freud gerçekten psikanalizin kurucusu ve bilinçaltının kaşifi midir? Freud'dan önce bilinçdışından bahsedilmiş midir? Bu ve benzeri sorular ve Freud'un aleyhinde iddialar, Freud'un kendisinin de duyduğu ve cevap verme ihtiyacı hissettiği sorular ve iddialardır. Freud, psikanalize karşı şiddetli bir direnişin olduğu dönemlerde, çalışmalarına gölge düşürmek için kendisinin Fransız ekolüyle ilişkisinin olduğuna ve Pierre Janet'nin (1859-1947) öğretilerinden etkilendiğine dair iddiaların ortaya atıldığından bahseder. Freud bu iddiaları kendisinin Salpetriere'de olduğu zaman Janet'nin henüz adının bile geçmediğini söyleyerek yalanlamaktadır.¹⁰

⁸ Calvin S. Hall, *Freudyen Psikolojiye Giriş*, çev. Ersan Devrim (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 15-17.

⁹ Hall, 18.

^{*} Eskiden Silah fabrikası ve bakımevi olarak hizmet vermiş, Freud'un Paris'i ziyareti esnasında Ünlü Sinir Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılan geniş bir alana yayılmış yapıdır. Burada 1881'de kurulan nöropatoloji kürsüsünün başına Charcot getirilmiştir. Charcot'dan sonra burada Janet görev yapmıştır.

¹⁰ Sigmund Freud, "Selbstdarstellung", içinde *Gesammelte Schriften*, c. XI (Lepzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1928), 123; Sigmund Freud, "An Autobiographical Study", içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XX (London: The Hogart Press, 1981), 13; Sigmund Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, çev. Kamuran Şipal, 7. Baskı (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 50-51.

Janet'den etkilendiğinin söylenmesine şiddetle karşı çıkan Freud, etkilendiği birisi varsa bu kişinin Breuer olması gerektiğini belirtir. Psikanalizin tarihçesinden bahsedilirken genellikle sırasıyla Freud'un etkilendiği hocaları fizyolog Ernest Brücke, nörolog Jean Charcot, nörolog Josef Breuer şeklinde ifade edilmektedir. Freud'un bu etkilere itiraz etmediği bilinmektedir. Bununla birlikte Breuer'in etkisini sürrekli vurgulaması da dikkatlerden kaçmaz. 1909 yılında bir Amerikan Üniversitesi kürsüsünde ilk kez kamuoyuna psikanalizle ilgili konuşacağı bir konferansta psikanalizi yoktan var eden kişinin aslında hocası Breuer olduğunu söylemesi¹¹ üzerine dostlarından aldığı tepkileri şu şekilde ifade eder: "... iyi niyetli arkadaşlarım, burada minnettarlığımı fazla abartılı dile getirip getirmediğimi sorgulamamı tavsiye ettiler; onlara göre benim daha önceki durumlarda açıkladığım gibi, Breuer'in katartik yöntemini psikanalizin ilk aşaması olarak sunmam ve psikanalizi hipnotik tekniği reddederek ve serbest çağrışımı tanıtarak başlatmam uygun olacaktı."¹²

Freud, psikanalize Breuer'in katkısına duyduğu saygıyla birlikte psikanalizin kendi eseri olduğunun altını çizer. Arkadaşlarının eleştirisini de ifade etme şeklinden onlara hak verdiği fakat bu durumu kendisinin dillendirmek istemediği sezilmektedir. Adeta bu tutumuyla Freud Breuer'in küçük bir katkısı olduğu halde onu tamamen referans göstermesini ve katkılarını abartılı bir şekilde anmasını, Janet'nin onun psikanalizinde hiç etkisinin olmadığına kanıt olarak sunmaktadır. Çünkü Freud, benzer bir etkileşim Janet'yle gerçekleşmiş olsaydı, Breuer'in hakkını teslim ettiği gibi onun da hakkını teslim edeceğinin düşünüldüğünü istemektedir. Freud'un zekice tutumunun arkasında psikanalize etki eden isimleri zikretmek değil, tam tersi psikanalizin

¹¹ Sigmund Freud, "Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung", içinde *Gesammelte Schriften*, c. IV (Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924), 411; Sigmund Freud, "On the History of the Psycho-Analytic Movement", içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XIV (London: The Hogart Press, 1981), 7; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 45, 184.

¹² Freud, "Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung", 412; Freud, "On the History of the Psycho-Analytic Movement", 8; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 184.

kendi buluşu olduğunu ve bu konudaki başarısının bütünüyle kendisine ait olduğunu vurgulamak isteği görünmektedir. Burada Janet ile ilgili iddialara karşı Breuer paravan yapılmış gibidir. Böyle bir tutumdan bahsetmek, bir yönüyle Freud'un psikanaliz yöntemini ona uygulamak gibidir. Nitekim Freud'un çalışmalarında sürekli kendini gizlediği, tecrübelerini, kişisel görüş ve düşüncelerini başkalarınınmış gibi sunduğu dikkat çekmektedir.¹³

Breuer'in psikanalize katkısı Brücke ve Charcot'a nazaran daha doğrudan olmuştur. Bununla birlikte Brücke ve Charcot'nun da Freud'a katkıları göz ardı edilemez. 1873 yılında 17 yaşında Viyana tıp fakültesine giren Freud, 1876-1882 yılları arasında burada Viyana Fizyoloji Enstitüsünde Brücke'nin yanında çalışmıştır.¹⁴ Freud'un henüz tıp fakültesi öğrencisiyken Brücke'nin laboratuvarında edindiği tecrübeleri, onun psikolojik kuramının temellerini oluşturmaktadır. Brücke'nin beyin hücrelerini belirli ilkelerle çalışan dinamik güçler ve enerjilerle açıklayan görüşlerine benzer görüşler Freud'un psikanalizinde yer almaktadır. Ayrıca Freud'un Brücke'nin canlı organizmaların fiziğin ve kimyanın uygulanabileceği dinamik bir sistem olduğu görüşünden etkilendiği söylenebilir. Nitekim bu görüş sayesinde Freud, dinamik bir fizyolojiden dinamik bir psikolojiye geçebilmiştir.¹⁵

Brücke'nin tavsiyesiyle fizyolojiden tıba, tıp alanında da nöropatolojiye geçen Freud, 1885 yılında burs kazanarak Paris'e (h)isteri tedavisinde adını sürekli duyduğu Charcot'nun yanına gitmiştir. Charcot (h)isterinin tedavisinde hipnozu kullanmasıyla ünlenmişti. Freud, Charcot ile görüşmesinden sonra (h)isterinin nörolojik kökenlerinin olmasının yanı sıra psikolojik kökenlerinin de olduğunu dü-

¹³ Ilse Grubrich-Simitis, "Sigmund Freud'un Yaşamöyküsü ve Psikanalizin Başlangıç Evreleri", içinde *Yaşamım ve Psikanaliz*, çev. Kamuran Şipal, 7. Baskı (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 24-30.

¹⁴ Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, 1:27-77; Strachey, "Sigmund Freud: Yaşamı ve Görüşleri", 10-11, 22; Köse, *Freud ve Din*, 49.

¹⁵ Hall, *Freud'un Psikolojiye Giriş*, 17-18.

şünmeye başlar. Paris'te Charcot'nun yanında geçirdiği günlerde bilinçli alanın dışında bir alanın da var olabileceği fikri Freud'un zihninde belirmeye başlar.¹⁶ Charcot'nun (h)isteri üzerine yaptığı çalışmalara nöropatolojiyle ilişkili yaklaşmasına mukabil, Freud bu çalışmalarını ruhsal yapının incelenmesinin başlangıç aşaması olarak görmüştür. Bu görüşlerinden ve hipnotik yöntemindeki eksikliklerden dolayı Charcot'dan ayrılan Freud, Charcot'un hipnoz yönteminden ziyade Breuer'in katartik sistemini daha makul bulmuş ve uygulamıştır.¹⁷ Freud (h)isteri konusunu anlamada ve tedavi etme sürecinde Breuer'le birlikte Charcot'dan bir adım ileri gittiklerini belirtmektedir.¹⁸

1882-1894 yılları Freud'un hayatında Breuer dönemi (The Breuer Period) olarak adlandırılabilir. Paris'e gitmeden önce Breuer'in (h)isteri ile ilgili çalışmaları Freud'un dikkatini çekmişti. Freud bu kronolojiye dikkat edilmesini özellikle vurgulamaktadır. Çünkü Breuer'in (h)isteri ile ilgili çalışmalarından haberdarken, o henüz Paris'e gitmemişti. Freud bu bilgiyi Janet'den etkilendiği iddiasını çürütmek için kanıt olarak sunmaktadır. Paris'te Charcot'nun da benzer çalışmalarının olduğunu görünce Freud'un konuya ilgisi daha fazla artmıştır. Hatta Freud, Charcot'a hocası Breuer'in ilginç çalışmalarından bahsetmek istediğini, fakat Charcot ilgilenmeyince vazgeçtiğini belirtmektedir. Freud, Paris'ten döndükten sonra oradaki tecrübelerini ve Charcot'nun çalışmalarını Breuer'a anlatarak (h)isteri üzerine birlikte çalışma yapmak üzere hocasını ikna etmiştir. Freud öncelikle hocası Breuer'in (h)isteri üzerine çalışmaya sıcak bakmadığını ama daha sonra Janet'nin çalışmalarından haberdar olması sonucu birlikte çalışma yapmayı kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁹ Freud ve hocası

¹⁶ Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, I:77; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 50-51; Strachey, "Sigmund Freud: Yaşamı ve Görüşleri", 11-12, 22; Köse, *Freud ve Din*, 22-23.

¹⁷ Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 50-59; Strachey, "Sigmund Freud: Yaşamı ve Görüşleri", 12; Hall, *Freud'un Psikolojiye Giriş*, 19.

¹⁸ Sigmund Freud ve Josef Breuer, *Studien über Hysterie* (Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1925), 23-24; Sigmund Freud ve Josef Breuer, *İsteri Üzerine Araştırmalar* (İzmir: İlya Yayınevi, 2011), 25.

¹⁹ Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, I:221-67; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 57-59.

Breuer 1893 yılında yazdıkları “(H)isterik Olayların Ruhsal Mekanizması Hakkında” (Über den psychischen Mechanismus der hysterischen Phänomene) adındaki bir bildiriden sonra 1895 yılında “(H)isteri Üzerine Araştırmalar” (Studien über Hysterie; Studies on Hysteria)²⁰ adlı bir kitap kaleme aldılar. Bu çalışma aynı zamanda Freud’un ilk kitap çalışmasıdır.

Freud’un iddiası (h)isteri tedavisinde Breuer’in Charcot’dan daha yeterli olduğu ve daha Janet’in isminin geçmediği dönemlerde Breuer’in (h)isteri konusunda büyük işler başardığıdır. Breuer 1880-1882 yılları arasında henüz Freud Paris’e Charcot’nun yanına gitmeden Bertha Pappenheim isimli kadının tedavi sürecini başlatmıştı. Bu vakayı daha sonra Freud devralmış ve bu vaka Anna O. adıyla psikanalizin tarihine ilk ve en önemli vaka olarak geçmiştir. Bertha olumsuz anıları sebebiyle acı çeken; kuru ve sinirsel öksürük, geçici bilinç kayıpları, uyku ve uyuşukluk durumu, konuşma bozukluğu gibi (h)isterik semptomlar gösteren biriydi. Freud bu vakada Charcot’nun da kullandığı hipnotik telkin işe yaramayınca Breuer’in adına katartik yöntem dediği yöntemi kullanmıştı. Bu yöntemde, hastanın unuttuğu ve belki de bastırıldığı travmasının (h)isterinin sebebi olduğu düşünülmüştü. Breuer, (h)isteri nöbetine sebep olan olayın bulunması ve bulunduktan sonra hastanın olayı hatırlayıp aynı heyecan ve duyguyu yaşayarak detaylı ve serbest bir şekilde anlatması halinde (h)isterinin tedavi edilebileceğini düşünüyordu. Bastırıldığı için hastalığa sebep olan duygular serbest çağrışımla açığa çıkınca hasta rahatlıyordu.²¹ Freud Breuer’dan devraldığı bu yöntemi psikanalizde kullanmıştır. Freud kızın psikanalizle şifa bulduğunu ve bir daha hasta-

²⁰ Freud ve Breuer, *Studien über Hysterie*; Sigmund Freud ve Josef Breuer, “Studies on Hysteria”, içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. II (London: The Hogart Press, 1981), 1-305; Freud ve Breuer, *İsteri Üzerine Araştırmalar*.

²¹ Freud ve Breuer, *Studien über Hysterie*, 7-24; Freud ve Breuer, *İsteri Üzerine Araştırmalar*, 11-52; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 58-61.

lanmadığını söylemiş olsa da, son dönemlerde hastanın tedavi olmadığı yönünde iddialar ortaya çıkmıştır ama kanıtlanamamıştır.²²

Charcot'nun hipnozuna mukabil, Breuer'in serbest çağrışımı öneren katartik yöntemini (Katharsis; catharsis) makul bularak onunla devam etme kararı alan Freud, psikanalizi (Psychoanalyse; psychoanalysis) keşfederek Breuer'den ayrılmıştır. Böylece Freud psikanalizi Breuer'in katarsis yönteminden nevrozun temelinde yatan nedenin genellikle cinsel içgüdülerin bastırılması olduğu fikriyle farklı bir alana taşımıştır. Bununla birlikte Freud, iki yöntem arasında fark için Breuer'in daha çok fizyolojik denebilecek bir kuramı benimsediğini kendisinin ruhsal alanla ilgisinin daha fazla olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Breuer'in "hipnoid isteri" (Hypnoidhysterie; hypnoid hysteria) görüşü ile kendisinin "savunu nevrozu" (Abwehrneurose; neuroses of defence) görüşünün de birbirinin zıttı olduğunu belirtmektedir.

154
OMÜİFD

Freud'a göre Breuer'in katartik yöntemi ile psikanaliz arasında derin farklılıklar vardı, Charcot'nun hipnouzundan aldığı tek şey ise yatarak tedaviydi.²³ Görüldüğü gibi Freud, Charcot'nun ve Breuer'in düşüncelerinden istifade ederek kendi psikanaliz teorisini 1896 yılında kurmuştur. Freud'un aktardığına göre Breuer'in aralarındaki işbirliğinden çekilmesi sonrasında Freud ondan devraldığı bilimsel mirası tek başına geliştirme görevini yüklenmiş ve hem teori hem de yöntemde değişiklikler yaparak katarsisten asıl psikanalize geçmiştir. Freud, psikanalizi geliştirip ortaya koymasıyla ise Breuer'in dostluğunu yitirdiğinden bahseder ve böyle bir başarının bedelinin bu kadar ağır olmasından dolayı üzüntüsünü belirtir.²⁴

Freud hocalarının kendisi üzerindeki etkisini kabul etmekle birlikte küçümseme eğilimindedir. Oysaki etki Freud'un ifade ettiği kadar az değil, farklar da o kadar belirgin değildir. Freud psikanalizi

²² Freud ve Breuer, *İsteri Üzerine Araştırmalar*, 27-52; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 57-58; Köse, *Freud ve Din*, 24, 30-32.

²³ Freud, "Selbstdarstellung", 133-35, 139; Freud, "An Autobiographical Study", 22-24, 28; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 60-62, 66.

²⁴ Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 57, 60.

hocalarından aldığı miras üzere kurmuştur. Freud'un Breuer'den farklı olarak nevrozları cinsel fonksiyon sorunları (Störungen der Sexualfunktion; disturbances of the sexual function)²⁵ olarak tanımlaması psikanalizin olumsuz ve indirgemeci tarafını temsil etmektedir. Elbette ki, cinsel işlev bozukluklarının nevrozlara sebebiyet verdiği doğrudur, ama bütün nevrozların sebebinin burada aranması hatta dinin de nevroz olarak görülerek sebebinin cinselliğe dayandırılması açık bir hatadır. Zaten Freud, cinsellik konusunda abartıya kaçtığı için ve dini konuları buraya indirgediği için oldukça fazla eleştirilmiş ve inançsızlıkla suçlanmıştır.²⁶ Hatta Freud, cinsellikle ilgili görüşlerinin bilim konusundaki başarısını gölgelemesinden endişe ettiği için rüyalar dahil her şeyi cinsellikle açıklamadığını ifade etmek zorunda kalmıştır.²⁷ Kendisinin herşeyi cinsellikle açıklamasını abartı görülmesinin üzerine, Freud, herşeyi cinsellikle açıkladığı iddiasının abartı olduğunu söylemiştir. Freud bastırılan malzemenin bilinçdışından bilinç alanına çıkarılması için kullanılan serbest çağrışım yöntemini Breuer'den almış; bu yöntemin yanına rüya analizini eklemiştir. Freud'a göre rüya (bastırılmış) bir isteğin (kılık değiştirmiş) gerçekleştirimidir.²⁸ Psikanalizdeki en önemli başarılarından biri, bilinçdışı malzemenin varlığı ve buradaki malzemenin bilinç alanına çıkarılarak tedavi edilmesidir. Psikanalizin eleştirilen kısmı, abartılı cinsellik açıklamaları; başarılı görülen kısmı ise serbest çağrışımla ya da rüya analizi ile bilinçdışı malzemeyi bilince taşıyarak nevrozları tedavi etmesidir. Dolayısıyla Breuer'in psikanalizin başarısındaki katkısı Freud'un aktardığından belki de zannettiğinden oldukça fazladır.

²⁵ Freud, "Selbstdarstellung", 136; Freud, "An Autobiographical Study", 25; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 63.

²⁶ Freud, "Selbstdarstellung", 137; Freud, "An Autobiographical Study", 26; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 64.

²⁷ Freud, "Selbstdarstellung", 158; Freud, "An Autobiographical Study", 46; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 84.

²⁸ Freud, "Selbstdarstellung", 156-57; Freud, "An Autobiographical Study", 45; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 82.

Freud, Charcot ve Breuer'in psikanalize katkılarından bahsetse bile Janet'yi tamamen psikanalizdeki başarısından dışlamak istemektedir. Freud, Janet'den alıntılar çıkarılırsa psikanalizden geriye pek bir şey kalmayacağı şeklindeki iddiaları asılsız bulmakta; psikanalizin içerik olarak Janet'nin buluşlarından bağımsız olduğunu ve tarihsel olarak da onlarla bağlantısız olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Freud'a göre psikanalizi Janet'nin tedavi yöntemlerinden ayıran en önemli husus şudur: "Janet'nin görüşüne göre (h)isterililer, yapısal güçsüzlükten dolayı zihinsel etkinliklerini bir arada tutamayan acınası kişilerdir. Bu nedenle bu kişilerde zihinsel bir bölünme ve bilincin daralması meydana gelir. Buna karşılık, psikanalitik araştırmalar, bu fenomenlerin zihinsel çatışmanın ve bastırma gibi dinamik faktörlerin sonucu olduğunu gösterdi."³⁰

156
OMÜİFD

Görüldüğü gibi Freud psikanalizin kendi buluşu olduğunu ve Janet'den etkilenmediğini ifade etmektedir. Oysaki, psikanalizin bastırılan malzemenin yeri olarak belirlediği bilinçsiz alan olarak bilinçaltı kavramı tamamen Janet'nin keşfidir. Janet'nin psikanalize etkisi bilinçdışı ve bilinçaltı kavramlarının açılımları yapılırken daha net görülecektir.

Freud'un psikanalizinde bilinçsiz bir bilincin varlığını temsil etmek üzere kullandığı temel kavramlar, bilinçdışı yani bilinçsizlik (unbewußte; unconscious)³¹ ve bilinçaltıdır (unterbewußte; subconsci-

²⁹ Freud, "Selbstdarstellung", 142; Freud, "An Autobiographical Study", 30-31; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 68.

³⁰ Freud, "Selbstdarstellung", 142; Freud, "An Autobiographical Study", 30-31; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 68.

³¹ Sigmund Freud, "Das Unbewußte", içinde *Gesammelte Schriften*, c. V (Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924), 480-519; Sigmund Freud, "The Unconscious", içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XIV (London: The Hogart Press, 1981), 166-215; Sigmund Freud, "Das Ich und das Es", içinde *Gesammelte Schriften*, c. VI (Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924), 355-61; Sigmund Freud, "The Ego and The Id", içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XIX (London: The Hogart Press, 1981), 13-18; Sigmund Freud, "Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewußten in der Psychoanalyse", içinde *Gesammelte Schriften*, c. V (Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924), 433-42; Sigmund Freud, "A Note on The

ous)³². Freud bu iki kavramdan ilkinin daha yaygın olarak kullanmış ama ikincisiyle anılmıştır. Freud psikanalizi temellendirirken bilinçli bir alanın yanı sıra ikinci bir bilinç kapsamında bilinçdışı yani bilinçsiz bir alandan bahsetmiştir. Ayrıca Freud bilinçdışını bir ön bilinç (vorbewußte; preconscious) ve asıl bilinçdışı olmak üzere ikiye ayırmıştır.³³ Freud bilinç ve bilinçaltı olmak üzere iki bilinç biçiminden bahsetmek yerine, bilincin dışında alternatif ikinci bir bilinçsiz bilinçten bahsetmiştir ve bu kapsamda bilinçaltı (unterbewußtsein; subconsciousness)³⁴ kavramının kullanımını uygun bulmamıştır.³⁵ Freud, ruhsalın bilinçli ve bilinçsiz diye ikiye ayrılmasının psikanalizin temel öncülü olduğunu, bu öncül sayesinde patolojik süreçlerin bilimsel bir şekilde anlaşılacağını ve böylece tedavi edilebileceğini belirtmektedir.³⁶ Freud nevrozları genellikle bilinçsiz alanla ilişkilendirmiş ve psikanaliz yardımıyla bilinçsiz alandaki bastırılmış malzemeyi açığa çıkararak tedavi etmeye çalışmıştır. Freud'a göre bilinç düzeyinden atılan ve baskılanan her şey bilinçsiz alana itilir. Bilinçdışı bastırılmış malzemenin daha geniştir; baskılananların dışında başka şeyler de ihtiva eder. Bu durumda bastırılmış malzeme bilinçdışının sadece bir bölümünü temsil eder.³⁷ Freud'un psikanaliz yönteminin güçlü temelleri esasında insanın farkında olmadığı ve bilinci etkileyen bu bilinçsiz alana dayanmaktadır.

Freud'un bilincin bilinçsiz tarafından yani bilinçdışından bahsetmesi ve onu psikanalize temel yapması, onun psikanaliz yöntemini öne sürmesi kadar önemlidir. Bu önem dolayısıyla bazen bilinçdışının

Unconscious in Psycho-Analysis", içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XII (London: The Hogart Press, 1981), 260-66.

³² Freud ve Breuer, *Studien über Hysterie*, 48; Freud ve Breuer, "Studies on Hysteria", 69; Freud, "Das Unbewußte", 485; Freud, "The Unconscious", 170.

³³ Freud, "Selbstdarstellung", 142-43; Freud, "An Autobiographical Study", 31-32; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 69-70.

³⁴ Freud, "Das Unbewußte", 485; Freud, "The Unconscious", 170.

³⁵ Freud, "Das Unbewußte", 485; Freud, "The Unconscious", 170.

³⁶ Freud, "Das Unbewußte", 255; Freud, "The Ego and The Id", 13.

³⁷ Freud, "Das Unbewußte", 480; Freud, "The Unconscious", 166.

kaşifi Freud olarak aktarılmaktadır.³⁸ Esasında normal bilincin dışında farklı bir bilinçten bahsedilmesinin tarihi 18. Yüzyıla kadar geri götürülebilir. Bu bakımdan bilinç dışının keşfinin³⁹ Freud'a atfedilmesi doğru görünmemektedir. Bilinçdışı zihinsel etkinlik fikrini net bir ifadeye kavuşturan ilk Avrupalı filozof, Leibniz (1646-1716) olarak bilinmektedir.⁴⁰ Freud'dan önce bilinçdışının tarihi seyrine bakıldığında ondan önce ve ona en yakın olan isim ise psikanalizle ilgili Freud'un kendisinden etkilenmediğini ispatlamaya çalıştığı Fransız Pierre Janet (1859-1947)'dir. Janet kendisinden önce Leibniz ve Schopenhauer'dan etkilendiği belli olan Maine de Biran'ın (1766-1824) bilinçdışını ilk net bir şekilde tanımlayan kişi olduğundan bahseder.⁴¹ Görünen o ki, Freud'la aynı dönemde yaşayan Janet (h)isteri ve nevrozların tedavisinde kullanılan yöntem bakımından Freud'u öncelediği gibi ruhsal patoloji sürecinde etkin yapıları belirlerken bilinçsiz alana dikkat çekmesiyle de Freud'u önelemektedir.

158

OMÜİFD

Psikanalizin en temel kavramlarından biri olarak bilinen ve çoğunlukla Freud'a atfedilen bilinçaltı (Fr. subconscient) kavramı 1889 yılında Janet tarafından öne sürülmüştür.⁴² Dolayısıyla bilinçaltı kavramının kaşifi Janet'dir.⁴³ Janet bilinçdışı teriminin metafizik spekülasyonlara açıklığı ve felsefede yaygın bir şekilde kullanılması nedeniyle daha teknik, psikoloji ya da psikiyatri sahalarına daha uygun bir terim olarak bilinçaltını teklif etmiş ve bilincin dışında bilinçle çatışan bilinçsiz bir alanı temsil etmek üzere bilinçaltı kavramını kullanmıştır. Janet'e göre bilinçaltı zihinsel güçsüzlüğün sonucunda oluşan fikirlere odaklanır. Janet kendisinin bilinçaltı kavramını Freud ve Breuer'den

³⁸ Bu algı kitap başlığına bile taşınmıştır. Bk. Margaret Muckenhaupt, *Sigmund Freud: Explorer of the Unconscious* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1997).

³⁹ Bilinçdışının keşif süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Henri F. Ellenberger, *The Discovery of The Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry* (New York: Basic Books, 1970).

⁴⁰ Lancelot Law Whyte, *The Unconscious Before Freud* (New York: Basic Books, 1960), 99.

⁴¹ Whyte, 135-36.

⁴² Pierre Janet, *L'Automatisme Psychologique* (Paris: Felix Alcan, 1910), 223-69.

⁴³ Ellenberger, *The Discovery of The Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry*, 406.

önce öne sürdüğünü, onlardan önce (h)isterinin tedavisine yönelik bilinçaltı süreçlerden bahsettiğini ve dolayısıyla onların kendisini taklit ettiğini iddia eder.⁴⁴ Joseph Jastrow 1906 yılında yazdığı eserine bilinçaltı terimini kitap başlığı olarak tercih etmiştir. 1908 yılında Fransızcaya çevrilen eserin önsözünü de Janet yazmıştır.⁴⁵ Freud bilinçaltı kavramını 1895 yılında Breuer'le yazdığı ilk kitapta kullanmakla birlikte ondan daha ziyade bilinçdışı kavramını ön plana çıkarmıştır. Freud bilinçdışı ya da bilinçaltı olarak tanımlanan yeni bir bilinç türünden bahsetmek istememiş, onun yerine bilincin dışında bastırılan malzemeyi barındıran bilinçsiz bir alanın varlığından bahsetmek istemiştir. Bu nedenle Freud'un bu iki kavramı, arasında pek de fark gözetmeksizin bilinçsiz bir alan için kullandığı öngörüsü yaygındır.⁴⁶ Bununla birlikte bu alanı ifade etmek için genellikle Freud'la ilgili çalışmalarda bilinçaltı kavramı tercih edilmektedir.⁴⁷

Kişiliğin temel dinamiklerini cinsellik ve saldırganlık olarak belirleyen Freud psikanalizde bahsettiği bilinçsiz alan için kullandığı bilinçdışı kavramını Schopenhauer'a dayandırmıştır. Türü koruyabilmeyi cinsel sevgiye bağlayan Schopenhauer'un öğretisinde de benzer bir şekilde saldırganlık ve cinsellik temaları mevcuttur. Schopenhauer'a göre yaşama iradesi, belli bir bireye yönelmiş cinsel dürtü olarak bilinçte fenomenleşen (görünürleşen/ortaya çıkan şey) kendinde iradeyi temsil etmektedir. Böylece Schopenhauer öznel bir alanda olduğu herkes tarafından kolaylıkla takdir edilebilecek bir dürtüyü nesnel bir zeminde tanımlamaya çalışmakta, bilinçdışı yönlendiren bu dürtüye üreme imkanıyla birlikte türün devamlılığı ve korunması misyo-

⁴⁴ Janet, *L'Automatisme Psychologique*, 223-69; Ellenberger, *The Discovery of The Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry*, 358-409.

⁴⁵ Joseph Jastrow, *The Subconscious* (London: Houghton, Mifflin & Co., 1906).

⁴⁶ Mesela Freud'un din görüşleriyle ilgili yapılan bir çalışmada bilinçte olmayan ve bilinç alanını etkileyen, bilinç tarafından sadece tesirleri ve neticeleri fark edilebilen bilinçsiz bir alan için bilinçaltı kavramı kullanılmış; bilinçaltı kavramı yerine bilinçdışı, şuuraltı, şuur dışı, gayri şuur vb. gibi kavramların da kullanılabileceği belirtilmiştir. Bk. Köse, *Freud ve Din*, 9.

⁴⁷ Freud'un eserlerinin çevirisinde bilinçdışı (unbewußte; unconscious) kelimesinin Türkçe karşılığı olarak genellikle bilinçdışı yerine bilinçsiz ya da bilinçaltı kelimesi kullanılmıştır. Bk. Sigmund Freud, *Metapsikoloji*, çev. Aziz Yardımlı, 3. Baskı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2020), 21, 107, 226.

nunu yüklemektedir.⁴⁸ Yukarıda belirtildiği gibi Freud en temel içgüdüyü cinsellik olarak belirlemiş ve bilinçsiz alanda konumlanıp bilinçli alanı etkileyen cinselliği psikanalizin temeline yerleştirmişti. Schopenhauer ve Freud bilinçdışı kavramını genellikle alt, negatif ve eksi kodlarıyla; bilinçdışı karanlık bir alandan bahsederek, bastırılmış arzular ve cinsellik kapsamında ele aldığı için onların ele aldığı bilinçsizlik hali bilinçaltı olarak değerlendirilmiştir. Freud'a göre Schopenhauer'un görüşleri ruhsal hayatta duyguların etkisini olumlaması, cinselliği önemsemesi ve bastırma mekanizmasını anımsatması bakımından psikanalizle oldukça benzemektedir. Bununla birlikte Freud Janet etkisini kabul etmediği gibi Schopenhauer etkisini de minimize etmek ister. Bu kapsamda Schopenhauer'u çok geç okuduğunu ve felsefeye yeteneksiz olduğu için felsefeden uzak durduğunu belirtmektedir. Oysaki Freud'un çalışmalarında felsefeye vukufiyeti rahatlıkla hissedilmektedir. Freud'un psikanalizle benzerliğini farkettiği ve bu nedenle okumadığını belirttiği diğer bir filozof Nietzsche'dir.⁴⁹

Freud'un kendisine sıklıkla yakıştırılan bilinçaltı kavramı yerine bilinçdışı kavramını kullanmasını, Freud'un gerekçelerini yetersiz bularak Janet'yle ilişkilendirenler olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Freud'un kulağına kadar giden ve cevaplamaya çalıştığı bu iddialara göre Freud, Janet'in çalışmalarını beğenip ondan etkilenmiştir; fakat mesleki hırslarından dolayı çalışmalarında Janet etkisini gizlemiştir. Bu ve benzeri iddialara göre Freud, Janet'nin takipçisi görünmemek ve onun gölgesinde kalmamak için psikoloji sahasında maksadını daha iyi ifade eden bir terim olan bilinçaltını kullanmak yerine, felsefe sahasından Schopenhauer'a fikirlerini dayandırmayı tercih etmiştir. Freud, Janet'nin bilinçaltı kavramındaki önemli konumunu değersizleştirmek isteyerek ve görüşlerine Schopenhauer'u referans yaparak adeta bu iddiaları haklı çıkarmaktadır. Freud, Janet'nin bilinçsiz etkin-

⁴⁸ Arthur Schopenhauer, *Aşkın Metafiziği*, çev. Veysel Atayman (İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2003), 23, 42.

⁴⁹ Freud, "Selbstdarstellung", 172; Freud, "An Autobiographical Study", 59; Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 97.

likten bahsetmekle belli bir şey kastetmediğini belirtmesiyle çalışmalarını değerden düşürdüğünü belirtmektedir. Janet'nin aynı zamanda psikanalize karşı çıktığını belirterek kendisinin ondan etkilenme olasılığını ortadan kaldırmak istemektedir.⁵⁰ Bu açıklamalar, Freud'un özgün olduğunu düşündürmek istediğini ama yeterince özgün olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca tarihsel veriler dikkate alındığında Freud'un cevapları değil de, Janet'yle ilgili iddialar daha makul görünmektedir.

2. Freud'un Bilim Görüşlerinin Değerlendirilmesi ve Bilim Perspektifinden Freud'da Bilim-Din İlişkisi

Freud'un başta psikanaliz yöntemini keşfetmesi, bununla birlikte bilincin dışında bir alandan bahsetmesi ve bu alanın bilinci etkilediğini belirtmesi takdiri hak eden büyük bilimsel başarılarıdır. Bu bilimsel başarıdaki özgünlüğü ise yukarıda belirtildiği gibi tartışmalıdır. Kendisinden sadece 3 yaş büyük olan ve aynı dönemlerde yaşayan iki nöroloğun (Janet ve Freud) eserleri ve tarihsel veriler dikkate alındığında Freud'un zannedildiği kadar özgün olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan Freud'un bilinçdışı ya da bilinçaltı kavramlarının kaşifi ya da ilk kullanıcısı olarak görülmesi ya da bu şekilde tanıtılması yanlıştır. Bazı bilimciler kasten bazıları da sehven Freud'a bu ünvanı atfederek onu gereğinden fazla abartmaktadırlar. Görüldüğü gibi Freud, bilinci etkileyen bilinçdışı alanın varlığını ilk fark eden bilim insanı değildir. Bununla birlikte Freud bu kavramları ilk öne süren isim olmasa da bu kavramlarla psikanalizde geldiği nokta oldukça önemlidir. Çünkü Freud bu buluşu, kendi psikanalitik sistemine temel alan ve bilinçdışı durumları büyük bir hassasiyetle araştırarak, onları ruh sağlığı bakımından önemli sonuçlara vardırarak ilk düşünürdür.⁵¹ Ayrıca Freud, psikanaliz yönteminde bilinçsiz alanın bilinçli alana etkisine işaret ederek yaptığı çalışmalarını bilinçdışı ya da bi-

⁵⁰ Freud, *Yaşamım ve Psikanaliz*, 69.

⁵¹ Erich Fromm, *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, çev. Aydın Arıtan, 4. Baskı (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993), 62.

linçaltı kavramlarının kaşiflerini psikiyatri sahasında aşmış görünmektedir.

Freud'un en büyük başarısı bilinçsiz alan ile bilinçli alan arasındaki ayrıma ve ilişkiye vurgu yaparak, kültürel ve felsefi sonuçları ile "düşünmek" ve "olmak" arasındaki çelişkiyi ortaya koymasındır. Freud bu süreçte "düşünmek" ile "olmak" arasındaki karşılıklı ilişkinin birbirlerinden farklı oluşu bilgisinden yola çıkmakta ve bu durumun çatışmanın zeminini oluşturduğunu belirtmektedir.⁵² Freud'a göre kişi her zaman düşündüğü kişi olamamakta ve duygularını olduğu gibi yansıtmamaktadır. Bu durumda bilinçli zihin alanına çıkamayan düşünce ve duyguların bastırılması ruhsal çatışmalara ve psikolojik hastalıklara zemin hazırlamaktadır. İşte Freud tam da burada psikanalitik yöntemi kullanarak bu çatışmalara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan Freud'un çabası ve bilimsel etkinlikleri oldukça kıymetlidir. Ama bundan sonraki süreçte çocukluk dönemindeki cinsel içgüdülerin bilinçli zihin aracılığıyla bastırıldığını ve cinsel içgüdülerin bastırılmasının da çatışmanın kaynağı olduğunu iddia etmişti. Bu iddiası, "düşünmek" ile "olmak" arasındaki çatışmanın farkındalığındaki büyük buluşunu, "düşünmek" ile bastırılmış çocukluk dönemi cinselliği arasındaki çatışmaya indirgemiş; Freud'un büyük buluşunun anlamını daraltmış ve sınırlandırmıştır.⁵³ Görüldüğü gibi Freud psikanalizi bilinçdışı kavramı üzerine kurmaktadır. Bununla birlikte Freud'un psikanalizi temellendirdiği bilinçdışı alan konusunda da psikanalizde olduğu gibi cinselliğe aşırı vurgu yapmasıyla indirgemeci yaklaşımı ve bazı eksikliklerinin olduğu görülmektedir.

Freud bilinçli alanı etkileyen bilinçsiz bir alandan bahsetmiş ve bunu bilinç biçimi olarak tanımlamamıştır. Freud bilinçsiz alan için genellikle bilinçdışı bazen de bilinçaltı kavramını kullandığı halde ona hep bilinçaltı kavramı yakıştırılmıştır. Freud'a bilinçaltı kavramının

⁵² Fromm, 62, 65.

⁵³ Fromm, 65.

yakıştırılması yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü makul görünmektedir. Ne Freud ne de Freud üzerine çalışma yapanlar bilinçdışı ve bilinçaltı kavramları arasında ayrıma gitmemiştir. Oysaki bu ayrım zaruridir. Çünkü bilinçaltı, bilincin dışındaki tüm alanı kapsayacak yeterlilikte değildir. Bilinçdışı, bilinçaltından daha geniş bir kavramdır. Bilinçdışının bir formu olarak bilinçaltı, bilince çıkmayı bekleyen bilinçöncesi bir süreci ifade edebilmektedir. Bu açıklamalarla birlikte Freud'un bilinçdışına tam olarak nüfuz edemediği ve bütüncül yaklaşmadığı görülmektedir. Bu eksikliği tamamlamak için bilinçaltının yanına bilinç ötesine açılan farklı bir bilinç durumu olarak bilinçüstü kavramı eklenebilir. Bilinçaltında bastırılan ve bastırıldığı için insanı psikolojik olarak hasta eden malzeme yer alıyorsa, bilinçüstünde de yüceltilen ve insan ruhunu yüksek seviyelere taşıdığı için manevi olarak iyileştiren malzemenin yer aldığı düşünülebilir. Karanlık, alt, negatif ve eksi kodlarıyla altbenliği temsil eden bilinçaltı kavramının yanına aydınlık, üst, pozitif ve artı kodlarıyla Tanrı'ya ulaşan donanımlara sahip üst benliği temsil eden bilinçüstü kavramı eklendiğinde Freud'un bilinçdışına yönelik değerli, fakat eksik görüşleri bütünlük kazanabilmektedir.⁵⁴

Freud'un, bilinçdışındaki alanın nevrozlara sebebiyet veren negatif içeriğinin psikanaliz yöntemle açığa çıkarılabileceğini ve böylece ruhun tedavi edilebileceğini ifade etmesi önemli bilimsel buluştur. Peki benzer bir şekilde bilinçdışındaki alanın insan ruhunu yücelten olumlu içeriğinin maneviyatla açığa çıkarılması ve böylece Tanrı'nın temellendirilmesi niçin mümkün olmasın? Meseleye bilinçdışı kavramı kapsamında bilinçaltı kavramının yanında konumlandırılan bilinçüstü açılımı getirildiğinde Freud'un bilinçsiz alanda temellendirdiği görüşlerinin maneviyatı ve Tanrı'yı olumlayan bir perspektif sundu-

⁵⁴ Fatma Yüce, "Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Bilinçaltı ve Bilinçüstü Formlarıyla Tanrı'yla İletişim", içinde *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu: Din, Dil ve İletişim* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2019), 10-12, 15. Bu çalışmada Tanrı ve insan arasındaki ontolojik fark dolayısıyla Tanrı'yla iletişimin bilinç düzeyinde gerçekleşmediğinden hareketle manevi iletişimin imkanı bilinçaltı ve bilinçüstü formlarda temellendirilmiştir.

ğu görülmektedir. Nitekim Freud, görünmeyen bilinçsiz ve irrasyonel bir alandan negatif bir içerikle bahsetmektedir. Bu alanın varlığı kanıtlandıktan sonra içeriğinin olumlu olması neden mümkün olmasın? Freud içgüdülere özellikle de cinsellik içgüdüsüne vurgu yaparak insanın karanlık taraflarına odaklanmıştır; bununla birlikte insanın ruhunu yücelten Tanrı'ya ulaştığı aydınlık tarafları da vardır. Bilinçdışının aydınlık tarafını ve insanın iyiliğini göremeyen Freud, insanı kötü olarak tanımlayarak ne insan bilincine ne de insanın doğasına tam olarak nüfuz edebilmiştir.

Düşünme ile olma arasındaki çelişkiyi bulan Freud'dan önce bilinçaltı kavramına önem veren ve düşünme ile olmanın kesinliğine Descartes'den önce ulaşan Augustinus⁵⁵, felsefe tarihinde bilinçdışının ilk kaşiflerinden biri olarak bilinir. Augustinus'un görünmeyen bilinçdışından görünmeyen Tanrı'ya giden yolu açtığı söylenebilir. Augustinus bilinçdışından Tanrı'ya giden her hangi net bir kanıt öne sürmemiştir ama hem bilinçaltını çok erken dönemlerde keşfetmiş, hem de Tanrı'yı bilinçaltı süreçlerle birlikte olumlamıştır. Augustinus, insanın bir irade, arzu, enerji birimi olduğunu Freud'dan çok önceleri saptamıştır. Bununla birlikte Augustinus, Freud'dan farklı olarak bilinçaltı süreçlerin kaynaklarının akıl tarafından tam olarak kavranamaz olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Augustinus, insanın bilinçli olduğunu zannettiği arzularının aslında bilinçsiz olduğunu veya bazı arzularının sürekli olarak başka bazı arzuları tarafından engellendiğini de fark etmiştir.⁵⁶ Augustinus örneğinde görüldüğü gibi bilinçaltı süreçleri farkedip aynı zamanda Tanrı'yı olumlamak mümkündür. Bilinçaltı insanı Tanrısızlığa ulaştıran bir keşif değildir.

Her ne kadar Freud'un maksadı tam tersi olsa da, Freud'un bilimsel görüşleri psikanaliz ve bilinçdışı kavramlarıyla Tanrı'ya giden

⁵⁵ Bilincin varlığından hareketle şüphecilikten düşüncenin kesinliğine ulaşan Augustinus ve Descartes arasındaki farklar için bk. Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 5: Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 383.

⁵⁶ Arslan, 349.

yolu açmaktadır. Freud'un bilimsel görüşlerinin haklı ve bilimsel yanları dini olumsuzlamaktadır. Kısacası Freud'un bilimsel görüşleri ile Tanrı inancı ve dolayısıyla gerçek din uyumludur. Gerçek bilim ile gerçek din arasındaki doğal ilişki uyumdur. Dinin doğasını açıklayacak doğru bir bilim ile bilimin doğasını genişletecek gerçek bir din algısı bu açıdan önem arz eder.⁵⁷ Bilim ile din arasındaki uyuşmaya mani olan çatışmanın nedeni bilimdeki ideolojik girdiler ve dindeki mitolojik unsurlardır. Gerçek bilim ile gerçek din arasında çatışma görülmez. Bilimin kesinleşmemiş teori kısmında ve dinin tevil ya da tefsir boyutunda çatışmanın olması söz konusu olabilir. Bu tezin doğruluğu bilimdeki kesinleşmiş yasalar ile dindeki muhkem ayetler ışığında açıkça görülür. Bilim ile din arasındaki ideal ve real ilişkinin uyum olduğu İslam dini ele alındığında net bir şekilde görülmektedir.⁵⁸ Freud'da bilim-din ilişkisi bilim perspektifinden ele alındığında Freud'un gerçek bilimi ile gerçek bir din olan İslam arasında uyumun olması kaçınılmazdır. Bu durumda Freud'un bilimsel görüşleri ile din arasındaki ilişki uyum olarak belirlenebilir. Peki Freud bilim-din ilişkisinde uyumu mu desteklemektedir? Bu soruya Fromm olumlu cevap vermektedir. Fromm'a göre Freud'un dine karşı olduğu inancı yanlıştır. Hatta Freud, dindar olarak bile nitelendirilebilir.⁵⁹ Burada Fromm'un Freud'la ilgili açıklamaları fazla iyimser görünmektedir. Çünkü Freud'un bilimsel görüşleri ya da psikanalizi dinle uyumlu olabilir ama Freud'un ifadelerinden anlaşıldığı üzere kendisi dinle uyumlu değildir. Bu durumun din perspektifinden sebebi Freud'un gerçek bir din olarak İslam'ı tanımayan olmasıdır. Bilim perspektifinden sebebi ise Freud'un bilimsel görüşlerinin ideolojik girdilerden bağımsız olmamasıdır.

Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi Freud bilim-din ilişkisinde çatışmacı yaklaşımı psikolojik perspektifle desteklemektedir. Bu iddia

⁵⁷ Yasa, *Din Felsefesi: Soru, Sorgu, Sonuç*, 144.

⁵⁸ Cafer Sadık Yaran, *Din Felsefesine Giriş*, 2. Baskı (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 177.

⁵⁹ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982), 35-36.

bilim-din ilişkisinin negatif ya da pozitif yönde aşırı yanlarını temsil eden hem bilimciler tarafına hem de dinciler tarafına aittir. Bilimciler Freud'un bilimsel görüşlerini olduğundan fazla değerli göstererek ve bu değer illüzyonunu Tanrı'yı inkar ve dini değersizleştirme yolunda kullanarak adeta bilimsel bilginin nesnel değerini çarpıtmışlardır. Freud da bilimci kimliğiyle kendi bilimsel görüşlerini bilimsel olmayan keyfi bir şekilde dine enjekte ederek bilim ve dinin çatıştığını iddia etmiştir. Oysa ki, Freud'un bilimsel görüşlerinden bilimsel bir yöntemle bilim ile din arasında bir çatışmanın olduğu sonucuna ulaşılmaz. Freud'un bilimsel görüşlerinden bu iddiaya gidilemediğine göre demek ki, Freud'un bilimsel görüşleri ile din değil, Freud'un kendisi ve ideolojisi ile din çatışmaktadır. Freud'un bilimsel görüşleri psikolojik ve ideolojik girdilerle çarpıtılmış bir bilime dönüştürüldükten sonra din ile çatışma arz etmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi ideolojik girdilerle çarpıtılmış sahte bilimle gerçek din çatışır. Freud'un ateist olduğu bilinmekte bu nedenle görüşleri ateizmin psikolojik gücü olarak değerlendirilmektedir. Peki Freud'un ateizmi bilimsel midir? Freud'un psikanalitik bir ateizm inşa ettiği söylenebilir mi? Bu soruya psikolojik ve ideolojik olmak üzere iki perspektifle cevap vermek uygun görünmektedir.

166

OMÜİFD

Freud Tanrı'yı totem ve baba ile özdeşleştirerek açıklamış ve daha sonra reddetmiştir. Freud'un Tanrı açıklamasında baba figürü önem arz eder. Freud'un bilinçsiz olanı ve çocukluk dönemini önemseyen psikanalitik yaklaşımı dikkate alındığında onun Tanrı görüşlerinin cevabı da kendi babasında aranabilir. Yüceltilmiş baba olarak Tanrı teorisinin kurucusu Freud kendi babası hakkında olumsuz kanaate sahiptir. Freud, babası Jacob'un bir Yahudi aleyhtarının kendisine "pis Yahudi kaldırımından çekil" deyip şapkasını çamura attığı talihsiz bir olay anlattığını ve bu olayda babasının kendisini savunmak için hiçbir kahramanlık göstermeksizin sadece gidip şapkasını almasını üzüntüyle karşıladığını belirtmektedir.⁶⁰ Bu olayda Freud'un

⁶⁰ Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud*, 1:22-23.

Yahudiliğe ve babasına saygısı bitmiştir. Babasıyla birlikte Tanrı'ya olan itimadı da sarsılmıştır. Freud, Yahudi aleyhtarlığından çok çekmiştir. Kendisine ön yargı besleyen Hristiyanları, bu önyargılarla baş edemeyen Yahudileri ve onu bu talihsiz durumdan kurtaramayan Tanrı'yı hiç affetmemiştir. Freud, kıskandığı, saygısını yitirdiği, baskı unsuru olarak gördüğü babasını bilinçaltında bastırarak onu bilinç düzeyine çıkartmak istememiş ve hayali bir Tanrı'ya dönüştürmüştür. Freud babasıyla ilgili geliştirdiği nevroitik çatışmaları Tanrı'ya yüklemiş ve Tanrı'yı baba imgesine hapsedmiştir. Tanrı gerçekten var olsa bile Freud onun kendisine acı tecrübeler yaşatan varlığını yadsımış ve var olmamasını arzulamıştır. Görüldüğü gibi Freud'un dine ve Tanrı'ya karşı olumsuz tutumu kendi yaşadığı hayal kırıklıklarında gizlidir. Freud'un psikanalitik ateizm olarak ünlenen ateizmi bilimsel anlamda psikolojik değil, duygusal bir reddedişi barındıran keyfi ve ideolojik anlamda psikolojik ateizmdir.

Bilinçsiz ve irrasyonel güçlerin insan hayatındaki etkisinden bahseden⁶¹ Freud'un bilinçsiz bir alanın varlığından haberdar eden bilimsel görüşleri ruhu ve dolayısıyla maneviyatı temellendirdiği halde Freud ateist, materyalist ve natüralisttir. Freud öğrencilik yıllarından beri ateistti. Freud'un psikanalizi ve bilinçdışı keşfetmeden önce ateist oluşu, onun ateizminin bilimsel olmadığını ve psikanalizin onu ateizme sürüklediğini gösteren güçlü bir tarihsel kanıttır.⁶² Bu tarihsel gerçeklikle birlikte psikanaliz ile ateizm arasında kurulan neden-sonuç ilişkisi ortadan kalkmaktadır. Bir iyileştirme ve ruh araştırma metodu olan psikanaliz kişiyi ateizme götürmemektedir. Freud burada psikanaliz yardımıyla bilimsel bir sonuca ulaşmamıştır, ideolojik bir görüşü sonuç kabul ederek ona bilimden gerekçeler bulmaya çalışmıştır. Bir sonuç kabul ettikten sonra sonuca sebep üreten bu süreç ise bilimsel değildir. Dolayısıyla Freud'un ateizmi bilimsel de-

⁶¹ Barbour, *Bilim ve din*, 203.

⁶² Hans Küng, *Freud and The Problem of God*, çev. Edward Quinn (Nev Haven: Yale University Pres, 1979), 75.

ğildir. Freud'un çocukluk tecrübesinin önemine olan inancı, bilime dayandığını iddia ettiği natüralist bir felsefeyle birleşmiştir.⁶³ Dolayısıyla her ne kadar Freud, özgünlüğünü koruyabilmek adına felsefeye yeteneksiz olduğunu ve dolayısıyla uzak durduğunu söylese de, Freud'da felsefi bir ağırlık hissedilmektedir. Hatta Freud'un natüralizmi bilimsel bir sonuç değil, felsefi bir iddia olarak görülmelidir.⁶⁴

Freud kendisinin materyalist olduğunu iddia etse de materyalistler onu, görünmeyenden bahsetmesi, ruhu mesele edinmesi ve akli aşan bir alandan bahsetmesi dolayısıyla eleştirmiştir. Bilimsel materyalistlerin bazılarına göre Freud'un ruhla ilgili bulguları deneye ve gözleme dayanmadığı için bilimsel değildir. Onlara göre aslında Freud pozitivism, materyalizme ve akla darbe vuran kişi ünvanını kazanmalıydı. Freud görünmeyen bir alandan bahsetmiştir fakat bunu materyalist görüşleriyle uyumlu hale getirebilmek adına cinselliğe sığınmıştır. Freud psikanaliz içerisinde cinsellik gibi fiziksel bir temel arayarak, akla darbe vururken yine akılcılığı seçerek, akla uymayan duyguları rasyonel bir zeminde temellendirerek materyalist oluşunu koruma altına almış görünmektedir.⁶⁵ Freud'un 1942 yılında yaptığı bir konuşmasından tutulan notlarda bu konuyla ilgili şöyle dediği ifade edilir: "Efendiler, ruhsal fenomenlerdeki değişiklikleri tesadüflerin yönlendirdiğini mi iddia ediyorsunuz? Ayrıca aslında böyle kanunların olmadığı gerçeği benim için önemli görünüyor"⁶⁶ Freud'un tesadüf küçümsemesine karşı psikanalizi korumak adına materyalizme bağlılığı dolayısıyla fiziksel bir açıklama olarak cinselliği tercih ettiği ve ruhun mekanik açıklamasını yaparak maneviyatı reddettiği görülmektedir. Böylece Freud ideolojisi için bilimini cinsellikle sınırlandırarak indirgemiş ve değerinden düşürmüştür. Sonuç olarak, Freud'un sıkı sıkıya bağlı olduğu ideolojisi onun gerçekleri görmesini engellemiş ve bilimsel hatalarının kaynağı olmuştur. Freud

⁶³ Barbour, *Bilim ve din*, 203.

⁶⁴ Barbour, 204.

⁶⁵ Köse, *Freud ve Din*, 10-11.

⁶⁶ Ludwig Wittgenstein, *Estetik Betimleme, Din ve Freud Hakkında Dersler*, çev. Zeki Algün (İzmir: İlya, 2001), 95.

ideolojisi yüzünden “insanda fizyolojik bir kaynağı olmayan etkili ruhsal güçlerin”⁶⁷ varlığını kavrayamamıştır.

Freud çatışmacı olarak görüldüğüne göre ayrışmacı olarak anlaşılabilir ifadeleri nasıl anlaşılmalıdır? Freud’un bazı açıklamaları ayrışmacı olduğu izlenimi verir. Mesela Freud “kutup ayıları ve balinaların her biri kendi elementiyle sınırlı olup bir araya gelemediği için birbirleriyle savaşamayacağı söylenmiştir”⁶⁸ ifadesinde yaşam alanı farklılığına vurgu yapmıştır. Bu ifadeler bilim ve dinin hakimiyet alanları ve yöntemlerinin farklılığına vurgu yapan bağımsızlık yaklaşımını hatırlatmaktadır. Freud bu ve benzeri birkaç ifadeyle ayrışmacı olamayacağına göre bu ifadelerin amacı nedir? Çatışmacı olan Freud, bu ve benzeri ifadelerle din taraftarlarının kendisine açacakları savaşın anlamsızlığına vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda Freud psikoloji sahasında çalışsa bile psikanalizin varsayımlarına uzak olan kişilerle bile tartışmasının imkansız olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Freud bu tutumuyla itirazlara karşı önceden tedbir almak istemiştir; ama bu tutum onu çifte standarda ve çelişkiye düşürmüştür. Psikiyatri alanında bilgisi olmayanların kendisini eleştiremeyeceğini belirtmiş ama din hakkında bilgisi olmadığı halde hüküm verme yetkisini kendisinde görmüştür. Aynı zamanda Freud, bilim ve dinin hakimiyet alanı farklı diyerek gelebilecek olumsuz eleştirilerin önünü kapatmış olabilir; ama hakimiyet alanları aynı değilse neden dinin yerine bilimin cevaplarını önermiştir? Bu da açık bir çelişkidir.

Freud bilim-din ilişkisinde bağımsızlık yaklaşımını çağrıştıran ifadeler kullansa da Freud’un bilim-din ilişkisindeki yaklaşımı çatışmadır. Freud’a göre aklın abartılması (Die Überschatzung des Intel-

⁶⁷ Fromm, *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, 25-26.

⁶⁸ Sigmund Freud, “Aus der Geschichte einer infantilen Neurose”, içinde *Gesammelte Schriften*, c. VIII (Lepzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924), 486; Sigmund Freud, “From the History of an Infantile Neurosis”, içinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çev. James Strachey, c. XVII (London: The Hogart Press, 1981), 48.

⁶⁹ Freud, “Aus der Geschichte einer infantilen Neurose”, 486; Freud, “From the History of an Infantile Neurosis”, 48.

lekti, overvaluing the intellect), bilimin aşırı bir şekilde vurgulanmasıyla dinin karşısında konumlandırılması kendisine has değildir. Kendisinden daha önceki kendisinin de daha değerli gördüğü kişiler bilim-din ilişkisinde çatışmayı daha eksiksiz, güçlü ve etkileyici bir üslupla anlatmışlardır. Freud bilim-din ilişkisinin çatışmacı yaklaşımına katkısının sadece din eleştirilerine psikolojik temel kazandırmak olduğunu ve kendi öncüllerinin psikolojik söylem farkıyla onların söylediklerinin tekrarı olduğunu kabul eder.⁷⁰ Bu itiraf ise Freud'un bilim-din ilişkisinde çatışmayı destekleyecek yeni bir bilimsel gerçeklik getirmediğini adeta çatışmayı desteklemek için psikanalitik yaklaşımı kullandığını göstermektedir. Freud burada bilimsel verilerden çatışma sonucuna gitmemiş, adeta çatışma sonucunu kabul ettikten sonra gerekçe arayışına girmiştir. Bu tutum ise bilimsel tutumun tam tersidir.

170
OMÜİFD

Freud'un bilimsel görüşleri değil, kendisi bilimi psikolojik ve ideolojik girdilerle çarpıtarak dinle çatışmaktadır. Bu çatışmayı da önyargılarını bilimsel gerçeklik olarak sunarak izah etmeye çalışmaktadır. Bilim-din ilişkisinin bilimci kanadının da Freud'un bilimsel görüşlerini gereğinden fazla abartarak onun görüşlerini Tanrı ve dine karşı olumsuz bir tutum geliştirmek için kullandıkları görülmektedir. Çatışmanın engellenmesi için Freud'un bilimsel görüşlerinin en önemli unsurları psikanaliz ve bilinçdışının natüralist arka plandan arındırılması gerekmektedir. Freud istemeyerek de olsa bilinçaltından bahsederek Tanrı'yı açıklayan, dini anlamlandıran ve görünmeyene inanmayı meşrulaştıran yolu bilimsel olarak açmıştır. Bu açıdan Freud'un bilimsel görüşleri dinle olumlu bir ilişki içindedir. Freud'un bilinçsiz alandan bahsederek yaptığı bilimsel başlangıç bilinçüstüyle tamamlanarak bilinçdışına bütüncül bir yaklaşım getirildiğinde bilimle din çatışması son bulur ve bilim-din ilişkisi uyuma dönüşür.

⁷⁰ Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, 57; Freud, *The Future of an Illusion*, 57-58; Freud, "Bir Yanılsamanın Geleceği", 213-14.

Freud, bilimin gelişmesiyle insanlığın dinden ve Tanrılardan kurtulacağını iddia etmektedir. Freud dinin geleceğinin olmadığını, bu bakımdan illüzyon olduğunu ve bilimin ilerleyerek dini ortadan kaldıracığını iddia etmiştir. Tamamen kişisel bir temenniden oluşan bu iddianın temeli de bilimsel değildir. Freud, “Bizim bilimimiz illüzyon değildir. Ama bilimin bize veremeyeceğini başka bir yerden alabileceğimize inanmak, illüzyondur”⁷¹ diyerek çatışmacı yaklaşımına son şeklini vermiştir. Freud böylece “ya bilim ya da din” gizli söylemiyle yanlış ikilem oluşturmuş, kurduğu yanlış ikilemle bilim ve dini bir çatışmaya sürükledikten sonra bilim alternatifini seçmiştir. Bilim ve dine yan yana olma fırsatı tanımayan Freud, varoluşsal sorulara dinin verdiği cevaplar yerine bilimin verdiği cevapları önermiş; dini yok etmek ve ona alternatif üretmek isterken adeta bilimi din haline getirmiştir. Freud’a göre insanlar, gerçekler yerine hayallerle yaşamayı ve yanılısamayla avunmayı daha çok tercih etmekte; kendilerine bir illüzyon oluşturan dine bunun için kıymet vermektedirler. Gerçeklerle yüzleşen, yanılısamadan uzak duran insanların yaşayacağı bir altın çağın (das goldene Zeitalter; the golden age) bilimin gelişmesiyle mümkün olacağından bahseden Freud, bu çağda dinin baskısından kurtulan insanların içgüdülerini serbestçe yaşayacakları için mutlu olacaklarını öngörmektedir.⁷² Görüldüğü gibi Freud’un ütopyasına göre bilimin gelişmesiyle insanlık din illüzyonundan kurtulacak ve mutlu olacaktır. Freud’un kendisinin de kuşkulu olduğu böyle bir altın çağ hiç gelmemiştir ve gelmesi de mümkün görünmemektedir. Freud’un iddialarının günümüzde gerçekleşmemesinin de ötesinde tam tersi bir süreç yaşanmış, anlam arayışıyla birlikte dine ilgi artmış ve bilimin ilerlemesiyle bağlantılı olarak din de Tanrı’nın varlığı gibi bazı problemlere bilimsel cevaplar bulmuştur. Dinin değil de Freud’un altın çağının illüzyon olduğu açıktır. Bununla birlikte, bili-

⁷¹ Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, 91; Freud, *The Future of an Illusion*, 92; Freud, “Bir Yanılısamannın Geleceği”, 237.

⁷² Freud, *Die Zukunft einer Illusion*, 8-9, 82-91; Freud, *The Future of an Illusion*, 4-5, 83-92; Freud, “Bir Yanılısamannın Geleceği”, 181, 231-37; Hall, *Freudyen Psikolojiye Giriş*, 25.

min ilerlemesiyle dinin yok olacağı düşüncesinin de illüzyon olduğu görülmüştür. Gerçekler, Freud'un yanlış ikilem illüzyonunu hem bilimin hem dinin var olduğu üçüncü bir ihtimali göstererek kırmış ve kırılan bu illüzyon sonrası bilim ve dinin uyumunun insanlığın faydasına olduğunu göstermiştir.

Sonuç

Freud bilim ile din arasındaki ilişkiyi ele alması bakımından din felsefi için önemli bir bilim insanıdır. Freud'un bilim ve din görüşleri incelendiğinde onun bilim-din ilişkisinde hangi yaklaşımı tercih ettiğini tespit etmek çok kolay değildir. Freud'un genellikle bilim-din ilişkisindeki tutumu çatışmacı olarak değerlendirilmektedir. Ama onun bazı ifadeleri ayrışmacı olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Freud'un bilimsel düşüncelerine odaklanıldığında onun uzlaşmacı olduğu bile düşünülebilir. Freud kendisini bilim-din ilişkisinde çatışmacı yaklaşımın psikolojik kanadını temsil eden bir şekilde konumlandırmıştır. Freud'un kendi ifadelerinden yola çıkarak onun bilim-din ilişkisinde psikanalitik bir çatışmacı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Freud'un bilim-din ilişkisinde çatışma yaklaşımını temsil eden bir düşünür olarak ele alınmasından hareketle Freud'un bilimsel görüşlerinin dinle çatışıp çatışmadığı sorgulanmıştır.

Psikanalizin kurucusu ve babası olarak bilinen Freud'un bilinci etkileyen bilinçdışı süreçlerden, bilinçsiz alan ile bilinçli alan arasındaki çatışmadan bahsetmesi ve psikanalizi ruh hastalıklarını tedavi eden bir yöntem olarak kullanması onun önemli bilimsel başarılarıdır. Bu başarılarının yanı sıra Freud'un bilimsel görüşlerinde bazı eksiklikler bulunmaktadır. Freud'un karanlığı, negatifi ve başta cinsellik olmak üzere bastırılmış içgüdüleri temsil eden bilinçaltı kavramı tek başına bilinçdışını açıklamak için yeterli değildir. Bilinçdışı, bilinçaltının yanına aydınlığı, pozitif ve yüceltilmiş ruhu temsil eden bilinçüstü kavramının eklenmesiyle bütüncül yapısına kavuşur ve tamamlanır. Böylece Freud'un bilinçdışından haberdar ettiği bilimden hare-

ketle bilinçüstü kavramını geliştirmek ve bu kavramla Tanrı'yı olumlamak mümkündür. Görüldüğü gibi Freud Tanrı'ya giden ve maneviyata açılan yolu bilinçdışından bahsederek açmıştır. Freud çatışmacı olarak değerlendirilse bile, onun bilimsel görüşleri din ile uyumludur.

Freud'un bilimsel başarıları olduğundan fazla abartılmış bazen Freud bilinçaltının kaşifi olarak bile sunulmuştur. Bu çalışmada tarihsel bilgilerle Freud'un zannedildiği kadar özgün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Freud'un bilimsel başarısında katkısı olanları gizlemeye çalışması, ideolojisiyle bilimsel görüşlerini çarpıtması, maneviyata açılan kapıları kapatmak için psikanaliz ve bilinçdışı açıklamalarına cinsellik gibi fiziksel bir gerekçe bulması ve cinsellekle ilgili açıklamalarını aşırı vurgulayıp genelleştirerek indirgemeci bir tutum sergilemesi bilimsel başarılarına gölge düşürmüştür. Freud'un bilimsel başarısını olduğundan fazla göstermeye çalışan bilimciler, genellikle bu abartılı ve çarpıtılmış bilimi dinin aleyhinde kullanmaktadırlar. Freud'un bilimsel görüşlerinin haddinden fazla abartıldığı, Freud'un ideolojileri ile daralttığı ve kişisel ön yargıları ile çarpıttığı kısım din ile çatışmaktadır. Freud'un ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olması onun biliminden hareketle ulaşılabilen gerçekleri görebilmesini engellemiştir.

Freud özelinde bilim-din ilişkisinin bilim perspektifinden ele alındığı bu çalışmadan çıkan en temel sonuç şudur: Freud'un bilimsel görüşleri değil, kendisi dinle çatışmaktadır. Bu sonuç teist din felsefecileri tarafından savunulan "gerçek bilim ile gerçek din çatışmaz" argümanını desteklemektedir. Çatışmanın olması için bilimin ideolojik girdilerle, dinin de psikolojik ve mitolojik unsurlarla çarpıtılmış olması gerekmektedir. Freud'un bilim-din ilişkisinde çatışmacı kategoride yer almasının arka planında söz konusu kişisel ve ideolojik çarpıtma bulunmaktadır. Freud Yahudi bir ailede doğmuş, babasıyla sorunlar yaşamış, daha sonrasında Hristiyan dünyada ayrımcılığa uğramış ve gerçek bir din olan İslam'ı da hiç tanımamıştır. Bu nedenle kişisel deneyimlerinden hareketle dine ve Tanrı'ya tepkili olmuştur.

Bununla birlikte Freud'un ateist, materyalist ve natüralist bir felsefeyle bilimi sentezlediği ve bu nedenle çatışmaya zemin hazırladığı görülmektedir. Freud'un bilimsel görüşleri, söz konusu felsefi ön yargılardan, ideolojik arka plandan, psikolojik ve kişisel çarpıtmadan temizlendikten sonra bilim-din ilişkisinde uyum kategorisine katkı sunacaktır.

Freud'un bilim-din ilişkisine dair bazı ifadelerinin ayrışmacı olduğu görülmektedir. Bu ifadelere Freud daha ziyade dini eleştirilere karşı bilimini korumak için başvurmuştur. Freud bağımsızlık yaklaşımının getirdiği mesafeyi bilgisi olmayanların tıp sahasında konuşamayacağını belirterek korurken, din sahasında bilgisi olmadığı halde kişisel önyargılarından hareketle kendisi konuşarak koruyamamıştır. Freud'un ayrışmacı ifadeleriyle objektif görünmeye çalışmasına rağmen çelişkiye düştüğü görülmektedir. Freud bilimsel kimliği ve altyapısıyla değil, akla gereğinden fazla önem veren bilimci aşırılığı ile dine ve Tanrı'ya savaş açmıştır. Bu da onun bilim-din ilişkisinde ayrışmacı ifadeleri olsa da tam bir çatışmacı olduğunu göstermektedir. Freud bilim-din ilişkisinde geldiği noktada bilimin hakim olacağını ve insanlığın din illüzyonundan bilimle kurtulacağını iddia etmiştir. Oysaki, bilim ilerlemiştir ve din hala güçlü yapısıyla varlık göstermektedir. Gerçekler, Freud'un dinin illüzyon olduğu iddiasını çürütmüş; bilimin ilerlemesiyle dinin yok olacağı düşüncesinin illüzyon olduğunu göstermiştir. Netice itibariyle Freud'un, bilimi eleştirilere kapatmak için bilim-din ilişkisinde bağımsızlık öngören ifadeler kullanmasına rağmen Freud, bilim ve dini yanlış ikilem kurarak karşı karşıya getirip bilimi dine alternatif olarak seçtiği için tam bir çatışmacıdır. Gerçekler, Freud'un yanlış ikilem illüzyonunu hem bilimin hem dinin var olduğu üçüncü bir ihtimalle kırmış, bu kırılmada ise Freud'un bilimsel görüşleri, Freud'un kendisine rağmen bilim ile dinin uyumuna zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 5: Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Barbour, Ian G. *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*. Çeviren Mübariz Camal ve Nebi Mehdi. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- — —. *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers or Partners?* New York: HarperCollins Publishers, 2000.
- Ellenberger, Henri F. *The Discovery of The Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry*. New York: Basic Books, 1970.
- Freud, Sigmund. "A Note on The Unconscious in Psycho-Analysis". İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XII:117-27. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. "An Autobiographical Study". İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XX:3-70. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. "Aus der Geschichte einer infantilen Neurose". İçinde *Gesammelte Schriften*, VIII:439-567. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.
- — —. "Bir Yanılsamanın Geleceği". İçinde *Uygarlık, Din ve Toplum*, çeviren Selçuk Budak, 4. Baskı. Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- — —. "Das Ich und das Es". İçinde *Gesammelte Schriften*, VI:210-20. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.
- — —. "Das Unbewußte". İçinde *Gesammelte Schriften*, V:210-20. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.
- — —. *Die Zukunft einer Illusion*. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1928.

- — —. “Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewußten in der Psychoanalyse”. İçinde *Gesammelte Schriften*, V:210-20. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.
- — —. “From the History of an Infantile Neurosis”. İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XVII:7-122. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. *Metapsikoloji*. Çeviren Aziz Yardımlı. 3. Baskı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2020.
- — —. “On the History of the Psycho-Analytic Movement”. İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XIV:7-66. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. “Selbstdarstellung”. İçinde *Gesammelte Schriften*, XI:119-82. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1928.
- — —. “The Ego and The Id”. İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XIX:117-27. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. *The Future of an Illusion*. Editör James Strachey. Çeviren W. D. Robson-Scott. New York: Doubleday & Company, 1961.
- — —. “The Unconscious”. İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, XIV:117-27. London: The Hogart Press, 1981.
- — —. *Yaşamım ve Psikanaliz*. Çeviren Kamuran Şipal. 7. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2000.
- — —. “Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung”. İçinde *Gesammelte Schriften*, IV:411-80. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.
- Freud, Sigmund, ve Josef Breuer. *İsteri Üzerine Araştırmalar*. İzmir: İlya Yayınevi, 2011.
- — —. *Studien über Hysterie*. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1925.

- — —. "Studies on Hysteria". İçinde *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, çeviren James Strachey, II:1-305. London: The Hogart Press, 1981.
- Fromm, Erich. *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*. Çeviren Aydın Arıtan. 4. Baskı. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993.
- — —. *Psikanaliz ve Din*. Çeviren Aydın Arıtan. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982.
- Grubrich-Simitis, Ilse. "Sigmund Freud'un Yaşamöyküsü ve Psikanalizin Başlangıç Evreleri". İçinde *Yaşamım ve Psikanaliz*, çeviren Kamuran Şipal, 7. Baskı., 7-37. İstanbul: Say Yayınları, 2000.
- Hall, Calvin S. *Freudyen Psikolojiye Giriş*. Çeviren Ersan Devrim. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Janet, Pierre. *L'Automatisme Psychologique*. Paris: Felix Alcan, 1910.
- Jastrow, Joseph. *The Subconscious*. London: Houghton, Mifflin & Co., 1906.
- Jones, Ernest. *The Life and Work of Sigmund Freud*. C. I. New York: Basic Books, 1953.
- Köse, Ali. *Freud ve Din*. İstanbul: İz yayıncılık, 2000.
- Küng, Hans. *Freud and The Problem of God*. Çeviren Edward Quinn. Nev Haven: Yale University Pres, 1979.
- Muckenhoupt, Margaret. *Sigmund Freud: Explorer of the Unconscious*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Schopenhauer, Arthur. *Aşkın Metafiziği*. Çeviren Veysel Atayman. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2003.
- Strachey, James. "Sigmund Freud: Yaşamı ve Görüşleri". İçinde *Uygarlık, Din ve Toplum*, çeviren Selçuk Budak, 4. Baskı. Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- Whyte, Lancelot Law. *The Unconscious Before Freud*. New York: Basic Books, 1960.
- Wittgenstein, Ludwig. *Estetik Betimleme, Din ve Freud Hakkında Dersler*. Çeviren Zeki Algün. İzmir: İlya, 2001.

Yaran, Cafer Sadık. *Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

— — —. *Din Felsefesine Giriş*. 2. Baskı. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.

Yasa, Metin. *Din Felsefesi: Soru, Sorgu, Sonuç*. Ankara: Elis Yayınları, 2016.

Yüce, Fatma. “Bir Din Felsefesi Problemi Olarak Bilinçaltı ve Bilinçüstü Formlarıyla Tanrı’yla İletişim”. İçinde *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu: Din, Dil ve İletişim*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2019.

